Volume II (2016)

George T. DENNIS (Ed.), *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*.
İstanbul 2011. Kırmızı Kedi Yayınevi, 222 Sayfa. Çev. V. Atmaca.
ISBN: 9786055340094

Kenan BEŞALTI

*Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi'*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz 'açık erişimli' bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımı, eleştiri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımı, eleştiri ve çeviriler derginin web sitesinde (www.libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume II: Ocak-Aralık 2016) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni K. Beşaltı, *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*. Yazar: G. T. Dennis. *Libri* II (2016) 389-397. DOI: 10.20480/lbr.2016024

Geliş Tarihi: 28.06.2016 | Kabul Tarihi: 29.07.2016 | Elektronik Yayın Tarihi: 23.08.2016

URL: <http://dx.doi.org/10.20480/lbr.2016024>

Editörya Phaselis Project
www.phaselis.org

George T. DENNIS (Ed.), *Strategikon: Bizans Kültüründe Strateji Sanatı*. İstanbul 2011. Kırmızı Kedi Yayınevi, 222 Sayfa. Çev. V. Atmaca. ISBN: 9786055340094

Kenan BEŞALTI*

Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu'nun ordu yapısı ve savaş stratejisi hakkında bilgiler içeren tarihi belgelerden biri de imparator Mavrikios'a atfedilen *Strategikon* isimli kaynaktır. Mavrikios olarak bilinen Doğu Roma/Bizans imparatorunun tam adı Flavius Mauricius Tiberius Augustus olup 582-602 yılları arasında tahtta kalmıştır. Tanıtımı yapılan bu eser, Hellence'den İngilizce'ye *Maurice's Strategikon Handbook of Byzantine Military Strategy* adıyla 1984 yılında Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu Dönemi ve aynı zamanda bir Ortaçağ tarihçisi olan George T. Dennis tarafından çevrilmiştir. Türkçe'ye ise Volkan Atmaca tarafından *Strategikon: Doğu Roma/Bizans Kültüründe Strateji Sanatı* başlığıyla tercümesi yapılmış ve bu çeviri de Kırmızı Kedi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Aralık 2011'de ilk baskısı yapılan kitabın editörü Utku Kavasoglu'dur. Toplamda 222 sayfalık kitap içerisinde ordu düzeniyle ilgili bazı şemalar ve de bir harita dışında herhangi bir görsel öğeye yer verilmemiştir. Kitabın ön kapağında, ortada duran, kıyafetiyle ve başındaki halesiyle imparator olduğu anlaşılan bir figür, bu kişinin her iki yanında beyaz kıyafetli din adamları ve onların yanında ise kılıç ve kalkanlarını kuşanmış askerleri içeren bir tasvir yer almaktadır. Arka kapaktaysa kitap hakkında bilgiler içeren kısa bir metin bulunmaktadır.

Kitapta *İçindekiler* (5) kısmından sonra görece uzun sayılabilecek bir *Giriş* (7-24) bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde MS IV. yüzyıldan MS VII. yüzyıla kadarki tarihsel süreç ayrıntılara değinilmeden kitabın editörü tarafından aktarıldıktan sonra kroniğin ait olduğu Mavrikios Dönemi'ne geçiş yapılmıştır. Burada Mavrikios'un askeri başarıları ve siyasi faaliyetlerine değinilmiştir. Daha sonra *Strategikon*'un konusunu oluşturan Doğu Roma/Bizans ordusundaki reformlar ve bunların sonuçları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Doğu Roma/Bizans ordusuna ait bazı terimlerin de açıklandığı (*Tagma*, *Numerus* vb.) bu bölümde daha çok ordunun örgütlenmesi ve bunun beraberinde getirdiği disiplin ve başarılar hakkında görüşler yer almıştır. 16. sayfanın ikinci yarısından itibaren ise *Strategikon* kitabının orijini hakkında bilgiler sunulmaya başlanmıştır. Bu bölümde kroniğin yazım tarihi, bazı tarihsel bilgiler temel alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca *Strategikon*'un kim tarafından yazılmış olabileceği konusunda da etraflıca bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. İmparator Mavrikios'a atfedilen kroniğin bizzat imparator tarafından yazılmış olabileceği varsayımı üzerinde de durulmuştur. Bu ihtimali güçlendiren hususlar ise imparator Mavrikios'un asker kökenli olması ve kroniğin yazım dilinin kişiselliği ve de sıradanlığıdır. Ancak tüm bunlara rağmen *Strategikon*'un farklı kopyaları hakkında da bilgiler verilerek sonraki dönemlerde kitabın üzerinde yapılan eklemeler/çıkarmalar hatırlatılmıştır. 23 ve 24. sayfalardaysa *Strategikon* üzerine yapılmış modern çalışmalar hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.

* MA., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Konya. kenanbesalti@gmail.com

25-27. sayfalarda *Kaynakça Notu* başlığıyla kitabın konusu olan Doğu Roma/Bizans ordusuyla ilgili direkt ve dolaylı yararlanılabilecek kaynaklar hakkında bazı bilgilendirmelerde bulunulmuştur.

Mavrikios'un Strategikon'u (29-32) başlığıyla aktarılan bölüm kitabın yazarının ağzıyla yazılmıştır. İlk olarak Teslis inancı olarak bilinen Kutsal Üçlü adıyla yapılan duadan sonra kitabın hazırlanış amacı belirtilmiştir. Bu bölümde yazım sırasında eski kaynaklardan-tecrübelerden de yararlanılması, kitabın yazımında dil-anlatım konusunda hassasiyet gözetilmemesi ve de silahlı kuvvetlerin içinde bulunduğu mevcut durumun sebepleri gibi birbirinden bağımsız konular üzerinde durulmuştur. Son olarak, generallere neler yapmaları ve nelere dikkat etmeleri gerektiği konusunda bazı önerilerde bulunulmuş ve öğütler verilmiştir.

Strategikon kendi içerisinde 12 kitap olarak bölümlere ayrılmış ve her bir kitapta sayıları farklı olmak üzere toplam 140 alt başlığa yer verilmiştir. Bu sayı 222 sayfalık bir kitap için oldukça fazla olsa da incelemeye ilişkin belirlenen metodoloji çerçevesinde her bir alt başlık zikredilmiştir.

1. *Kitap: Giriş* (33-45) başlığını taşıyan ilk bölüm dokuz alt başlık altında ele alınmıştır. *Bireysel Asker Eğitimi ve Talimi* (33) alt başlığında askerlerin ok ve yay kullanımına ilişkin talimler, *Süvarinin Silah Donanımı ve Sağlanacak Temel Teçhizat* (34-37) alt başlığı altındaysa temel eğitimi tamamlayan askerlerin kullanacağı teçhizat, atların savaş takımları, çadır ve diğer askeri malzemeler hakkında bilgiler verilmiştir. *Çeşitli Subay ve Asker Rütbeleri* (37-38) alt başlığı altında *strategos*'tan başlamak üzere belli başlı rütbelere ve askeri birlikler ile bunların görev tanımları açıklanmıştır. *Ordunun Teşkilatlanması ve Subayların Atanması* (38-39) olarak isimlendirilen alt başlıkta günümüzde de benzer bir yöntemle örgütlenen ordunun teşkilat şeması (*tagma*, *moira*, *meros* etc.) ve teşkilatlanmış birliklerin yaklaşık kapasiteleri hakkında bilgiler verilmiştir. *Tagma Komutanları Astsubaylarını ve Savaş Liderlerini Nasıl Seçmeli ve Tagmayı Mangalar Halinde Nasıl Örgütlemeli* (39-40) alt başlığında, her bir *tagma*'nın kendi içerisinde nasıl bir iş bölümüne gitmesi gerektiği ve görev dağılımına ilişkin hususlar belirtilmiştir. *Askerlere Askeri Suçlarla İlgili Verilecek Talimatlar* (42-42) alt başlığı bir tür askeri hukuk metni niteliğinde olup askerlerce yapılacak bazı eylemler ve bunların karşılığı olan cezalar açıkça burada tanımlanmıştır. *Tagma Komutanlarına Askeri Suçlarla İlgili Verilecek Talimatlar* (42) alt başlığı altında ise *tagma* komutanları tarafından yapılabilecek eylemlerin karşılığı olan cezalar belirtilmiştir. *Askeri Cezalar* (42-43) alt başlığında, savaş sırasında yaşanabilecek muhtemel olumsuzluklar ve bunların sorumlularının karşılaşacağı cezalar sıralanmıştır. *Düşman Faaliyeti Yokken Ordunun Kendi Ülkemizde Düzenli Biçimde Sefer Çıkması* (44-45) alt başlığı altında sefer sırasında ordunun nasıl hareket etmesi gerektiği, güzergâh üzerindeki yerleşim yerleri, tarımsal araziler ve zorlu geçiş noktaları hususunda nelere dikkat edilmesi gerektiği konusuna odaklanılmıştır.

2. *Kitap: Süvari Savaş Düzeni* (46-60) başlıklı ikinci bölüm kendi içerisinde yirmi alt başlığa ayrılmıştır. *Orduyu İki Hatta Dizmenin Yararı ve Gereği* (46-49) alt başlığında savaş sırasında ordunun tek bir hat üzerinde durmasının dezavantajları ve de iki ve daha çok sayıda hat üzerinde durmasının avantajları anlatılmış ve bu taktik konusunda Türklerin ve Avarların başarılarına vurgu yapılmıştır. *Savaş Hattında Tagmaların Dizilişi* (49) alt başlığı altında savaş esnasında *tagma*'ların birbirine göre konumları belirtilmiş, *Hücum Kıtaları ve Savunma Birlikleri* (49) yine bu başlık altında anlatılmış, *Kanat Muhafızları ve Kuşatmacılar* (49-51) alt başlığı altında ise bu birliklerin dizilişleri, savaş sırasında yer değiştirmeleri ve neler yapmaları gerektiği belirtilmiştir. *Düşman Hattına Arkadan ya da Kanatlardan Kurulacak Pusular* (51) alt başlığında, pusu birlikleri-

nin savaş hattında bulunmaları gereken konumları ve de düşmanın durumuna göre bu birliklerin uygulamaya geçirecekleri eylemlere yer verilmiştir. *Birliklerin Derinliği* (51-53) alt başlığı altında savaş hattının derinliği, ordu birliklerinin niteliği temel alınarak belirlenmeye çalışılmış ve bu konuda eski ve yeni görüşler karşılaştırılmıştır. *Mangalar* (53) alt başlığında, mangaları oluşturacak askerlerin niteliği, *Silah Donanımı* (53) başlığı altında ise süvarilerin dizilişi ve bu dizilişe göre taşıyacakları silahlar belirtilmiştir. *Sıhhiye Erleri* (53-54) alt başlığında her *tagma*'da bir sıhhiye sınıfının oluşturulması, bu sınıftaki askerlerin tıbbi nitelikleri, kullanacakları atlar ve nitelikleri, görevlerini ne şekilde yerine getirecekleri ve karşılığında alacakları ücretler açıklanmıştır. Örneğin hayatı kurtarılacak her bir yaralı için her sıhhiye erinin bir *nomisma* mükâfat alacağı belirtilmiştir. *Flandralar* (54-55) alt başlığında mızraklara takılan *flandra*'ların savaş esnasında neden kullanılmaması gerektiği ve sakıncaları üzerinde durulmuştur. *Casuslar ya da Keşif Kolları* (55) alt başlığında casusların kimler arasından seçileceği, neler yapacakları ve birlik başına düşen casus sayısı hakkında bilgilendirmelere yer verilmiştir. *Haritacılar ve Konaklama Ekipleri* (55) alt başlığı altında, birlikler içerisinde casuslar ile aynı sayıda haritacı ve de konaklama ekiplerinin olması gerektiği belirtilerek bu ekiplerin yapacakları işler aktarılmıştır. *Birlikler ve Savaş Hatları Arasındaki Mesafeler* (55-56) alt başlığında birliklerin savaş esnasında birbirleriyle olan mesafeleri verilmiş ve bunun gerekçeleri anlatılmıştır. *Flama Boyutu ve Çeşitleri* (56-57) alt başlığı altında savaşta kullanılacak flamaların nitelikleri anlatılmış, *Flama Muhafızları* (57) alt başlığında flamayı koruyup kollamaktan sorumlu askerlerin sayısı belirtilmiştir. *Subayların Mevzileri* (57-58) alt başlığında üst rütbeli subayların savaş sırasında arazide konumlanması gereken noktalar ve bunun gerekçeleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. *Borazanlar* (58) alt başlığında ise bir ordunun olmazsa olmazı diyebileceğimiz borazanların savaş esnasında kullanımı ile bunun fayda ve zararlarına yer verilmiştir. *Savaş Narası Bazen Kullanılmalı* (58-59) alt başlığında hücum esnasında atılan naraların sakıncaları anlatılarak bunun yerine savaş günü okunması gereken dualar ve gerçekleştirilmesi gereken ritüeller anlatılmıştır. *Haberciler* (59) alt başlığı altında savaş öncesinde motivasyon amacıyla konuşma yapmanın gerekliliği üzerinde durulmuş, *İki Sancak Kullanılmalı* (59-60) alt başlığında savaş esnasında düşmanın sancak sayısına bakarak ordunun gücü hakkında tahmin yürüttüğü belirtilmiş ve bu sebeple bir orduda en az iki sancak taşınması gerektiği ifade edilmiştir.

3. *Kitap: Tagma Dizilişleri* (61-79) başlığını taşıyan üçüncü bölüm kendi içerisinde on altı alt başlığa ayrılmıştır. *Tagma Dizilişlerini Göstermek için Kullanılan Semboller* (61) alt başlığında bir *tagma*'daki birimlerin ve kişilerin sembollerine yer verilmiş ve böylelikle de kitabın geri kalanında yer verilen şemaların anlaşılması kolaylaşmıştır. *310 Kişilik Bir Tagmanın Dizilişi* (61-62) alt başlığında ise bir *tagma*'nın savaş düzenine geçip ilerlemesi semboller ve dizilişler eşliğinde verilmiştir. *Aynı Tagmanın Kanatları Yanaşık Düzenli Planı* (62-63) alt başlığında savaş esnasında "Kanattan Yanaş!" komutu üzerine alınacak pozisyon şema eşliğinde anlatılmıştır. *Aynı Tagmanın Kanatları ve Arkası Yanaşık Düzenli Planı* (63) alt başlığı altındaysa "Safları Sıkıştır!" komutu üzerine arka ve yanlar ilerlerken aynı anda yanaşmanın nasıl yapılacağı yine şema eşliğinde aktarılmıştır. *Tagmaya Talim Yaptırma Yöntemi* (64-68) alt başlığında *tagma* komutanlarının askerlere vereceği komutlar anlatılmış ve bu komutlar üzerine yapılması gerekenler sıralanmıştır. *Merosun Dizilişi: Merosun Dizilişi ve Kadrosunu Gösteren Sembollerin Açıklaması* (68-69) alt başlığında bazı askeri terimlerin sembolleri ve *Federati Meros*'unun diziliş şekli sembollerle oluşturulmuş bir şema yoluyla verilmiştir. *Birinci ve İkinci Hatların Dizilişini Gösteren Sembollerin Açıklaması* (69) alt başlığı altında bazı rütbe ve birimlerin, *Yük Katarı da Olması Halinde Bütün Savaş Hattının*

Düzeni (70-71) alt başlığında ise 15.000 ve üzeri askerden oluşan bir ordunun savaş hattı düzeni şemalar eşliğinde okuyucuya sunulmuştur. *Tek Bir Meros* (71-72) alt başlığında tek bir *meros*'un ordu içerisindeki durumu, *Ortalama Güçte Bir Ordunun Düzeni* (72-74) alt başlığı altında ise 5.000 - 6.000 kişilik bir ordunun düzeni düşman hattı da tasvir edilerek verilmiştir. Farklı düşman hattı ihtimallerine karşı alınacak alternatif düzenler de yine bu alt başlık altında tasvir edilmiştir. *Genel Talimatlar* (75) alt başlığında her bir *meros* subayına tatbikatlar öncesinde verilecek talimatlar sıralanmıştır. *Birinci Hattaki Birlikler için Talimatlar* (75-76) alt başlığında savaş hattı üzerindeki komutanların savaş esnasında karşılaşılabilecek zorluklar karşısında nasıl geri çekilecekleri ve yeniden saldıracakları aktarılmıştır. *Kanat Muhafızları İçin Talimatlar* (76) düşman hattının uzunluğuna göre alınacak pozisyonları içeren bir alt başlıktır. *Kuşatmacılar için Talimatlar* (76-77) alt başlığı altında kuşatmacı birliklerin savaşta neler yapmaları ve nasıl hareket etmeleri gerektiği konusu açıklanmıştır. *İkinci Hattaki Birlikler için Talimatlar* (78-79) alt başlığı altında da savaş hattındaki birinci hattan sonra gelen ikinci hattın savaş başladıktan sonra alacağı pozisyon ve senaryoya göre yapmaları gereken eylemler ele alınmıştır. *Pusu Kurmakla Görevli Birlikler için Talimatlar* (79) alt başlığında düşman hattına pusu kurmaya ya da baskın yapamaya giden birliklerin nasıl davranacakları ve nelere dikkat edecekleri anlatılmıştır.

4. *Kitap: Pusular* (80-86) bölümü kendi içinde beş alt başlığa ayrılmıştır. *Üstün Düşman Kuvvetlerine Karşı Pusular ve Savaş Taktikleri* (80) alt başlığı altında savaşta iyi kurulmuş bir pusunun getireceği başarı anlatılarak pusu kurmak için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. *İskit Pususu* (80-81) alt başlığı altında İskitlerin kullandığı pusu taktikleri anlatılmıştır. *Her İki Yandan Kurulan Pusular* (81-84) alt başlığında ise yine İskitlerce çeşitli savaşlarda kullanılarak başarı sağlanan hendek ve bataklıkları tuzaklayıp etrafında pusuya yatma taktiklerine detaylıca yer verilmiştir. *Pusunun Zamanlaması* (84-85) alt başlığında da pusunun başarısı için zamanlamanın önemine vurgu yapılmıştır. *Pusu ve Baskınla Görevli Düzensiz Birliklerin Kullanımı* (85-86) alt başlığı altında pusunun başarısı için kullanılacak müfrezenin düzensiz olması gerektiği konusu sebepleriyle beraber açıklanmıştır.

5. *Kitap: Yük Katarları* (87-89) bölümünde savaşta ordunun önemli bir parçası olarak sayılabilecek yük katarlarına değinilmiş olup bu yük katarları beş alt başlık halinde ele alınmıştır. *Yük Katarını Savaş Alanına Götürmekten Kaçının* (87) isimli alt başlıkta yük katarının önemi vurgulandıktan sonra bunların savaş alanına neden götürülmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. *Yedek Atlar* (88) alt başlığı altında savaşta ihtiyaç duyulabilecek yedek atlara yönelik yapılması gerekenler aktarılırken, *Gereksiz Yükler* (88) alt başlığında ise gereksiz yük ve hayvanların güvenli bölgelerde nasıl muhafaza edileceği anlatılmıştır. *Seferde Kurulan Kamplar* (89) alt başlığında, savaşmak üzere üsten ayrılan birliklerin yanlarına alacakları malzemeler eşliğinde kamp kurmaları ve bunu nasıl yapacakları üzerinde durulmuştur. *Seferde Yük Katarına Nezaret Etme* (89) alt başlığı altında sefer sırasında karışıklık yaratmaması için yük katarlarının ordu içerisinde nasıl ilerlemesi gerektiği konusu etraflıca ele alınmıştır.

6. *Kitap: Çeşitli Taktikler ve Talimler* (90-92) başlıklı bölüm askeri talimlere ilişkin olup kendi içerisinde beş alt başlığa ayrılmıştır. Ana başlığın altında talimin önemine kısaca değinildikten sonra alt başlıklara geçilmiştir. *İskit Talimi (Temsili)* (90-91) isimli ilk alt başlıkta İskit düzeni olarak tanımlanmış düzende nasıl talim yapılacağına değinilmiştir. *Alan Talimi (Temsili)* (91) olarak adlandırılan ikinci alt başlıktaysa alan düzeni denen düzende yapılacak talimlerin dizilişlerine odaklanılmıştır. *Afrika Talimi (Temsili)* (91) alt başlığında ise Afrika düzeninde yapılacak talimlerin dizilişleri ve manevralar ele alınmıştır. *İtalyan Talimi (Gerçek)* (92) alt başlığında her halka karşı

kullanılabileceği belirtilen bu taktiğin detaylarına yer verilmiştir. *Kuşatmacılar ve Kanat Muhafızlarına Talim Yaptırma* (92) adlı son ve beşinci alt başlıkta bu birliklerin savaş öncesinde ve esnasında diziliş ve manevraları anlatılmıştır.

7. *Kitap; Strateji: Generalin Dikkat Etmesi Gereken Noktalar* (93-111) bölümünde bir generalin savaş sırasında yapması gerekenler üzerinde durulmuştur. Bu bölüm kendi içerisinde *Savaş Gününden Önce* (93-99) ve *Savaş Günü Dikkat Edilecek Noktalar* (99-111) adı altında iki alt bölüme ayrılmıştır. İlk alt bölüm kendi içerisinde on beş alt başlığa bölünmüştür. Bir general için strateji ve taktiğin öneminin yanı sıra savaş hakkında bazı genel bilgilerin verildiği girizgâhtan sonra gelen *Flamaları Kutsama* (95) başlıklı ilk alt başlıkta bir çarpışma öncesinde flamalara yönelik yapılacak kutsama ritüellerine değinilmiştir. *Mangaların Örgütlenmesi* (95) alt başlığında mangaların örgütlenerek hazır halde beklemesi, *Düşman Hakkında İstihbarat Toplama* (95) alt başlığı altındaysa düşmanın hareketi, kuvveti ve düzeni hakkında bilgi toplanması için yapılacak düzenlemeler üzerinde durulmuştur. *Askeri Cesaretlendirecek Konuşmalar Yapma* (95) alt başlığında ise çarpışmalar öncesinde eski zaferlerin, imparatora sadakatin ve mükâfatların anlatıldığı konuşmaların yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. *Devriyeler Tarafından Yakalanan Düşman Savaş Tutsakları* (95-96) alt başlığında ise yakalanan düşman askerlerinden heybetli ve güçlü olanlarının gözlerden irak tutulması, güçsüz ve zayıf olanların ise çıplak bir halde propaganda malzemesi olarak ordu içerisinde dolaştırılmasının faydalarına değinilmiştir. *Suçluların Cezalandırılması* (96) alt başlığı altında savaşa kısa bir süre kala askerlere karşı nasıl davranılması gerektiği anlatılmış ve düşmanla aynı ırktan olan askerlerin önceden ordudan uzaklaştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. *Askerler ile Atları İçin Yiyecek Tedariki ve Karargâhın Bakımı* (96) alt başlığında savaşın başlamasından önce yenilgi ihtimaline karşı alınması gereken önlemler anlatılmıştır. *Savaş Alanı Üzerine Merarkhoslarla İstişare* (96) alt başlığı altında bir generalin, merarkhos'larla bir araya gelerek savaşın yapılacağı alanı değerlendirip ona göre savaş planı yapması gerekliliği üzerinde durulmuştur. *Atlara Su İçirme* (97) alt başlığı altında savaş öncesinde atların su içmelerinin önemi, *Heybelerde Taşınacak Kumanya* (97) alt başlığında ise cepheye giderken askerlerin yanlarına alacakları ekmek, arpa, et ve su gibi malzemeler sıralanmış ve savaşta kumanyanın gerekliliği vurgulanmıştır. *Bilinmeyen Bir Halka Karşı Savaşma* (97) alt başlığı altında daha önce hiç karşılaşılmamış bir halka karşı yapılacak bir savaşın nasıl başlaması gerektiği konusunda önemli ipuçları verilmiştir. *Seferde Düşman Tarafından Yapılan Baskınlar* (98) alt başlığında düşmanın yapacağı olası baskınlar sırasında nasıl hareket edilmesi gerektiği anlatılmıştır. *Kamplar ve Kamplardaki Atların Bakımı* (98) alt başlığı altında ordunun düşmanla yapacağı savaşın düzenine göre atlara yönelik yapılacak işler anlatılmışken *Savaş Sırasında Düşman Cesetleri Soyulmamalı* (98-99) alt başlığında ise savaş tam olarak bitmeden düşman cesetlerini soymanın sakıncaları anlatılmıştır. Ayrıca bu bölümde yürürlükteki bir iç hizmet kanununun varlığından da bahsedilmiştir. *Düşmanla Aynı ırktan Olanlar* (99) adını taşıyan alt başlıkta kritik anlarda karşı saflara geçebilecek bu askerlerin önceden ordudan uzaklaştırılarak bu gibi istenmeyen durumların önüne geçilmesi gerektiği anlatılmıştır. Aynı bölüm içerisindeki *Savaş Günü Dikkat Edilecek Noktalar* (99-111) başlıklı ikinci alt bölüm kendi içerisinde on yedi alt başlığa ayrılmıştır. Bu bölümde de bir generalin dikkat etmesi gereken hususlar vurgulanmıştır. *Savaş Günü Generale Fazla İş Yüklenmemeli* (99) alt başlığı altında bir generalin savaş sırasında doğru tespit ve gözlemler yapabilmesi için kendisini yormaması ve uygun bir noktada konumlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. *Düşman Okçuları* (99-100) alt başlığındaysa düşman okçularına yönelik Doğu Roma/Bizans ordusunun arazinin mevcut durumuna göre konuşlanması gereken mevki açıklanmış-

tır. *Niyetlerini Öğrenmeden Düşmanla Savaşa Girmemeli ya da Gücümüzü Göstermemeliyiz* (100) adını taşıyan alt başlıkta düşmanın mevcut kapasitesinin anlaşılmadan düşmanla temasa geçilmemesi gerekliliği ve bunun sakıncaları ele alınmıştır. *İkinci Hattın, Gizlenemediğinde Tek Bir Hat gibi Görünecek Şekilde İlkini Geriden Takip Etmesi* (100) alt başlığı altında açık savaş arazilerinde askerlerden oluşan ikinci hattın nasıl hareket edeceğine odaklanılmıştır. *İstihbarat ve Ani Bir Düşman Saldırısını Karşılama Yöntemi* (100-101) alt başlığında ise kanat muhafızları ve puslu birliklerinin düşman saldırısına uğraması halinde yapılacak destek manevraları üzerinde durulmuştur. *Yaralılar* (101) alt başlığında savaştan sonra bir generalin yaralılarla ilgilenmesi gerekliliği, *Düşmanın Görünen Gücü* (101) alt başlığı altındaysa savaş öncesi ordunun cesaretinin kırılmaması için düşmanın büyüklüğünün gizlenmesinin önemi anlatılmıştır. *Düşmanın Hattımızı Gözetlemesini Engelleme* (101) alt başlığında düşmanın savaştan önce kendilerini gözlemesine karşı alınacak tedbirlerden bahsedilmiştir. *Karargâhı Koruma* (102) alt başlığında ise karargâhın korunmasına ilişkin görevlendirmeler ve talimatlara yer verilmiştir. *Ot Toplama* (102-103) alt başlığında savaş günü askerler savaş düzenine geçince onların arkasında yer alan hizmetkârlar tarafından ot toplanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. *Bir Yenilgiden Sonra* (103-105) alt başlığında ise savaşın yenilgiyle sonuçlanması halinde hemen tekrar yeni bir saldırıya geçilmesinin sakıncaları anlatılmış ve geri çekilmenin taarruzdan daha mantıklı olduğu üzerinde durulmuştur. *Savaşta Bir Zaferden Sonra* (105-106) alt başlığı altında galibiyetle sonuçlanacak bir savaştan sonra düşmanın geri püskürtülmesinin yeterli olmadığı, düşman yok edilinceye kadar savaşmaya devam edilmesi ve mevcut düzenin korunması gerektiği anlatılmıştır. *Keşif* (106) alt başlığı altında savaş günü devriye askerlerinin düşman saflarına yaklaşarak bilgi toplamaya çalışmaları ve bunları yaparken dikkat edecekleri hususlar üzerinde durulmuştur. *İkinci Hattımızı Erkenden Meydana Çıkarmamalıyız* (107) alt başlığında, düşmanın ikinci hattın varlığından haberdar olmaması için alınacak önlemler anlatılmıştır. *Silahların Parlak Yüzeylerinin Savaştan Önce Göze Çarpmalarını Engelleme* (107) alt başlığı altında ordunun kapasitesinin düşman tarafından anlaşılmasını için parlak askeri teçhizatın görünmemesi için uygulanacak tedbirler sıralanmıştır. *Her Merarkhosa Yüklenen Görevleri Tekrarlayalım* (108-109) alt başlığında askeri bir rütbeliye savaştan önce almaları gereken önlemler ve uygulanacak taktikler kaba hatlarıyla yeniden hatırlanmıştır. *Her Tagma Komutanına, Moirarkhosa ve Merarkhosa Yüklenen Görevleri Tekrarlayalım ki Onlar da Neye Dikkat Edeceklerini Bilsinler* (109-111) adını taşıyan son alt başlıkta, belirtilen rütbelilere yüklenen sorumluluklar hakkında genel bir tekrar yapılmıştır.

8. *Kitap: Genel Talimatlar ve İlkeler* (112-127) başlıklı sekizinci bölüm adından da anlaşılacağı gibi muharebeye ilişkin talimat ile ilkeleri içermekte ve iki alt başlığa ayrılmıştır. *Komutan için Genel Talimatlar* (112-117) isimli ilk alt başlık altında sıralanmış 44 adet talimatta bir generalin dikkate alacağı bazı noktalar askeri bilgiler ışığında açıklanmıştır. *İlkeler* (117-127) olarak adlandırılan ikinci alt başlıkta ise yine bir general için 101 madde sıralanarak bunların göz önünde bulundurulması istenmiştir. Bunlar arasında “*haklı bir dava uğruna savaşılmalı*” ve “*lükse düşkün bir general bütün orduyu mahvedebilir*” gibi çok farklı konularda ilkeler sıralanmıştır.

9. *Kitap: Baskınlar* (128-143) adını taşıyan bölüm daha çok baskın taktiklerine ayrılmış olup kendi içerisinde beş alt başlığa ayrılmıştır. *Baskınlar* (128-129) alt başlığında, dikkatli planlar eşliğinde yapılacak ani baskınların yanı sıra, savaş esnasında bir nehir geçmek zorunda kalınırsa inşa edilecek köprüler hakkında da detaylı bilgilere yer verilmiştir. *Gece Saldırıları* (130-132) isimli alt başlıkta da Traianus Dönemi’nde (MS 98-117) kullanılan gece saldırı taktiği anlatılmış, bunun yanı sıra, farklı ordu yapılarına göre uygulanabilecek gece saldırısı senaryolarına da yer verilmiş-

tir. *Düşman Toprağına Yapılacak Akınlar, Sefer Halindeyken Güvenlik ve Zarar Görmekten Yağmalama* (132-137) alt başlığıyla, düşman toprağına girildikten sonra bir generalin dikkat edeceği hususlar, sağ yakalananlardan elde edilecek bilgilerin önemi ve ganimet toplama süreci hakkında önemli noktalara vurgu yapılmıştır. *Dar Geçitler ve Zorlu Arazilerden Geçilmesi* (137-139) adını taşıyan alt başlıkta, ordunun mümkün olduğunca, özellikle de yaz aylarında dar geçitlerden geçirilmemesi, geçmek zorunda kalınırsa da geçidin güvenli bir hale nasıl getirileceği üzerinde durulmuştur. *Düşman Gözetleme: Ordumuza Sızmaya Çalışan Gözcü ya da Casusların Yakalanması* (139-143) alt başlığı altında, bir süvarinin kapladığı alan üzerinden ordunun toplamda kapladığı alan hesaplanmış ve buradan yola çıkılarak ordunun heybetli görünebilmesi için çeşitli diziliş şekilleri anlatılmıştır. Ayrıca düşman gözcülerine yönelik alınacak tedbirler üzerinde de durulmuştur.

10. *Kitap: Kuşatmalar* (144-152) başlığını taşıyan bu bölüm kendi içerisinde dört alt başlığa ayrılmıştır. *Fırsat Çıkınca Düşman Kalesine Kuşatma Altına Alma* (144-146) adlı alt başlıkta, ordu tarafından kuşatılan bir kaleye yönelik yapılacak saldırılar ve de kale içindeki ahalinin lojistik desteğinin kesilerek teslim olmaya zorlanması gibi yöntemler etraflıca anlatılmıştır. *Düşmanın Ülkeye Yapacağı Akınları Karşılama* (146-147) altbaşlığında ise Doğu Roma/Bizans topraklarına giren düşman ordusunun hangi anlayışla hareket edeceği ve buna göre geliştireceği davranışlar anlatılarak bu saldırılara karşı alınacak önlemlere yer verilmiştir. *Uzun Sürmesi Beklenen Bir Kuşatmadan Çekilme* (147-149) alt başlığı altında, kuşatmaya maruz kalındığında izlenecek politika, alınacak önlemler, erzak kullanımı ve kuşatmaya karşı kullanılacak silahlar gibi konularda bilgiler aktarılmıştır. *Açık Savaşa Girmeden Gizlice Sınır Tahkimatı Yapma* (149-151) alt başlığı altında ise düşmanla çarpışmadan önce belirlenecek alanlarda kuru duvar örülmesi, su ihtiyacı için sarnıç inşa edilmesi ve içme suyunun sıhhati için neler yapılacağı anlatılmıştır.

11. *Kitap: Çeşitli Halkların Karakteristik Özellikleri ve Taktikler* (152-167) başlıklı on birinci bölümde Doğu Roma/Bizans Dönemi periyodunda askeri mücadeleye girilen belli başlı halkların savaş taktikleri ve bunlarla nasıl başa çıkılacağına değinilmiş olup kendi içerisinde dört alt bölüme ayrılmıştır. Öncelikle *Giriş* alt başlığına yer verilerek Doğu Roma/Bizans ordusunun mücadele ettiği bazı halkların isimleri anılmış ve bunların aynı şekilde savaşmadığı belirtilmiştir. *Perslerle Mücadele Etme* (152-155) alt başlığında, Persler hakkında “aşağılık, ikiyüzlü ve vatansever” gibi ifadeler kullanıldıktan sonra Perslerin savaş karakteristiği anlatılmıştır. Perslere karşı koyacak Doğu Roma/Bizans ordusunun uygulayacağı yöntemler ve taktikler de yine bu bölümde anlatılmıştır. *İskitler, Yani Avarlar, Türkler ve Yaşam Biçimleri Hunlara Benzeyen Diğer Halklarla Mücadele Etme* (155-158) alt başlığı altında İskitlerin askeri örgütlenme tarzları anlatılırken Türklerin ve Avarların askeri örgütlenmesine de vurgu yapılmıştır. Bu halklar ve yönetimleri ile ilgili olumsuz bazı öznel yargılar aktarıldıktan sonra kullandıkları askeri teçhizat, savaş düzenleri ve uyguladıkları taktiklere de değinilmiştir. *Franklar, Lombardlar Gibi Sarışın Halklar ve Onlara Benzeyen Diğer Halklarla Mücadele Etme* (158-160) alt başlığında, bu halklar hakkındaki genel yargılar anlatılmış ve savaş sırasında nasıl davrandıkları anlatılarak bunlara karşı uygulanacak savaş stratejileri üzerinde durulmuştur. *Slavlar, Antalar ve Benzer Halklarla Mücadele Etme* (160-167) alt başlığı altında bu halkların karakteristik özellikleri, tarımsal faaliyetleri ve de yaşadıkları coğrafyanın özellikleri anlatıldıktan sonra savaşdaki düzensizlikleri, kullandıkları silahlar, sefer, istila ve yağmalama usulleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

12. *Kitap: Karma Düzenler, Piyade, Kamplar ve Avlanma* (168-215) adını taşıyan bu son ve on ikinci bölüm, A. *Karma Savaş Düzeni* (168-177), B. *Piyade Dizilişleri* (178-209), C. *Bir Müstahkem*

Karargâh Şeması (209-210), *D. Avlanma, Ağır Yaralanma ya da Kaza Olmadan Vahşi Hayvanları Avlama* (210-215) başlıklı dört alt bölüme ayrılmış olup ilk alt bölüm kendi içerisinde yedi alt başlığa bölünmüştür. *Bir Karma Savaş Düzeninde Diziliş. Bir Karma Kuvvette Birlik Sembollerinin Listesi* (168) adlı ilk alt başlıkta, ordu komutanından süvari erine kadarki rütbelerin sembolleri verilmiştir. *Karma Denilen Savaş Düzeni* (169) alt başlığı altında ise süvari ve piyadelerden oluşan ordunun savaş düzenine değinilmiştir. *Birinci Süvari Savaş Düzeni* (170) adlı diğer alt başlık, süvarilerin piyadelerden fazla olması durumunda alınacak savaş düzenine, *Başka Bir Düzen* (171) adlı alt başlık ise piyadenin süvariden fazla olması halinde alınacak savaş düzenine odaklanmıştır. *Yanlamasına Denilen Savaş Düzeni* (172) alt başlığı altında verilen şemanın çıplak ve açık arazilere uygun bir diziliş olduğu belirtilmiştir. *Kol Düzeni* (173) alt başlığında, dar geçitlerden, engebeli veya ormanlık alanlardan geçerken alınacak düzenin şeması verilmiştir. *Dışbükey Denilen Düzen* (174-177) adını taşıyan alt başlık, söz konusu düzenin nasıl alınacağı ve birlikler arasındaki mesafeler sembollerle oluşturulmuş şemalar vasıtasıyla anlatılmıştır. *B. Piyade Dizilişleri* (178-209) adını taşıyan ikinci alt bölümde bilhassa piyadelere yönelik konular ele alınmış olup, bu alt bölüm kendi içerisinde yirmi dört alt başlığa ayrılmıştır. Alt başlıklara geçilmeden önce de bu bölümde ele alınacak konular sıralanmıştır. Bunlar; *Piyadenin Giyeceği Kıyafet* (179), *Ağır Silahlı Piyade Eri Eğitimi* (179), *Hafif Silahlı Piyade Eri Yada Okçu Eğitimi* (179-180), *Silah Donanımı, Ağır Silahlı Piyade Erinin Silahları* (180), *Hafif Silahlı Piyade Erinin Silahları* (180), *Akılda Tutulması ve Önceden Hazır Edilmesi Gereken Teçhizat* (180-181), *Her Arithomosta Özel Görevler Verilecek Askerler* (181-182), *Piyade Ordusu ve Komutanlarının Örgütlenmesi* (182-183), *Personel Atamaları ve Piyade Tagmasının Örgütlenmesi* (183-184), *Cezalarla İlgili Verilecek Talimatlar* (184), *Ağır Piyade Tagmasının Dizilişi* (184-185), *Hafif Piyadenin Ağır Piyade ve Süvari İle Birlikte Dizilişi* (185-186), *Süvarinin Ağır Piyadeyle Birlikte Dizilişi* (186-187), *Piyade Talim Hareketleri* (187), *İkinci Bir Talim* (187), *Yukarıdaki Hareketlere Nasıl Başlanır* (188-192), *Savaş Hattının Dizilişi ve Düşmana Direnme Tatbikatı* (192-194), *Arabalar ve Yük Katarının Düzenlenmesi* (195), *Düşman Yakında İken İlerleme Yöntemi* (195-196), *Ormanlık Alanlar, Engebeli Araziler ve Dar Geçitlerde Piyadeyle Geçme* (196-201), *Nehir Ulaşımı, Düşmanla Karşı Karşıya İken Nehirden Geçme* (201-203), *Müstahkem Karargahlar Kurma* (203-207), *Piyade Komutanının Savaş Günü Dikkat Edeceği Hususlar* (207-208), *Piyade Tagma Komutanları ya da Tribünlerinin Bilmesi Gereken Talimlerin Özeti* (208) gibi alt başlıklar altında piyadelerle ilgili detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır. Yaklaşık 30 sayfayı kapsayan bu bölüme bu kadar yer ayrılması yazarın bu sınıftan olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bölüm sonunda ise “*ikinci talim*” adlı bir alt başlık açılarak askerlere verilen sesli komutlar açıklanmıştır. *C. Bir Müstahkem Karargah Şeması* (209-210) alt bölümü görece kısa olup oluşturulacak karargahın şekli ve ölçülerine bir şema eşliğinde yer verilmiştir. *D. Avlanma, Ağır Yaralanma ya da Kaza Olmadan Vahşi Hayvanları Avlama* (210-215) alt başlığı altında, avlanmanın önemi, askerler üzerindeki etkisi ve kazandıracağı savaş taktiği deneyimlerine değinildikten sonra komutanların denetiminde avlanmanın nasıl gerçekleştirileceği anlatılmak suretiyle kitap sonlandırılmıştır.

Kitabın sonuna eklenen *Sözlük* (216-219) kısmında, metinlerde kullanılan ve aralarında *meros*, *merarkhos*, *bandon* ve *tagma* gibi sık kullanılan terimlerin açıklamalarına yer verilerek metnin sağlıklı anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın 220-222. sayfaları ise *Dizin* olarak düzenlenmiştir.

Geç Antikçağ ve Ortaçağ’a damgasını vuran Doğu Roma/Bizans İmparatorluğu’nun asırlarca ayakta kalmasında şüphesiz ordunun büyük bir rolü vardır. Doğu Roma/Bizans ordusuna ilişkin

günümüze ulaşmış bazı belgeler mevcuttur. Bu belgeler sayesinde, dönemin savaş stratejileri hakkında fikir sahibi olunabilmektedir. *Strategikon*, MS VI. ve VII. yüzyıllar arasındaki Doğu Roma /Bizans ordusunun teşkilatlanması, askeri terimleri, savaş stratejisi, askeri hukuku ve dönemin savaşçı halkları gibi son derece önemli konuların yanı sıra, ot toplama, atları sulama gibi çok detay konularda dahi bilgileri günümüze aktarmaktadır. Bunun dışında, dönemin silahları ve üretildikleri malzemeler ve de askeri mimari gibi farklı alanlara ait somut bilgiler de elde edilebilmektedir. Bu bağlamda, farklı disiplinlerden bilim insanları ve araştırmacıların başvurabileceği bu değerli eser, aynı zamanda, bugün yürütülen arkeolojik araştırma ve kazılarda karşılaşılabilecek malzemeler hakkında detaylı bilgileri içeriyor olması bakımında da ayrıca önem taşımaktadır.